

küldte el Faragó Andornak. Megkezdődött a fizika oktatása is a 66-ra csökkent létszámú osztályban, heti 4 órában. A fizikát azonban nem Hadarits Vendel tanította, hanem hét évvel fiatalabb szerzetes társa, *Lovas Ambró*. Ő vezette az ehhez kapcsolódó laboratóriumi gyakorlatokat is, amely nem volt kötelező. Nagy Elemér nem is járt rá. Hadarits Vendel pedig már nemcsak ismeretterjesztő előadást tartott, most *Aerodinamikai kísérletek forgókészülékkel* címmel, de *Rezonancia-jelenségek vasmagos tekercset tartalmazó rezgőkörökben* címmel cikket is közölt a *Fizikai és Kémiai Lapokban*.

A VIII. osztályos Nagy Elemér lett a Matematikai és Fizikai Kör elnöke! Jegyzővé Mezey Géza lépett elő, aki Lovas Ambró nagy örömeire megnyerte a tanulmányi versenyt fizikából. Lovas Ambró vezette a sakkkört is az iskolában, amelynek több mint 60 tagja volt. És ki lett a sakk-kör ifjúsági elnöke ebben az évben? Nagy Elemér. Faragó Andor még ezen tanév végén is közölte a fényképét a *Lapokban*, miközben a 65 nyolcadikos diák már javában készült az érettségire. 12-en érettségiztek kitüntetéssel, egyikük volt Nagy Elemér. Görögből már nem kellett, helyette franciából érettségizett. Magyarból az írásbeli érettségi témája: *A magyar nemzet sorsdöntő kérdései irodalmunkban*. 1938-at írtunk, ez volt az eucharisztia éve, ekkor lett kész a katolikus templom a gimnázium mellett.

Érdeemes felidézni, kikkel versenyzett Nagy Elemér a *Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapokban*. Kik-

nek a fényképét közölte Faragó Andor a *Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok* tanév végi, májusi számának végén? Kiragadtunk Nagy Elemérről együtt ötöt nevet évenként, álljanak itt abc sorrendben:

1935: *Bodó Zalán, Harsányi János, Nagy Elemér, Szele Tibor, Varga Tamás*.

1936: *Bodó Zalán, Nagy Elemér, Somogyi Antal, Somogyi Éva, Szele Tibor*.

1937: *Blahó Miklós, Bodó Zalán, Harsányi János, Nagy Elemér, Somogyi Antal*.

1938: *Bizám György, Gáspár Rezső, Hoffmann Tibor, Nagy Elemér, Somogyi Antal*.

Bodó Zalán Nagy Elemér jó barátja, bridzspartnere lett, akivel együtt diplomázott a Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karán, majd mindketten a Tungstram munkatársaiként érték el első sikereiket a fizikusi pályán. Blahó Miklós a Műegyetemen, Somogyi Antal az egyetemi gyakorlóiskolában, testvére, Somogyi Éva, mint *Tóth Pál Sándorné* az ELTE demonstrációs laborjában lett megbecsült oktatója a fizikának. Hoffmann Tibor Budapestről, Gáspár Rezső Debrecenből publikálta elméleti fizikai cikkeit rangos nemzetközi folyóiratokban. És akik matematikusok lettek? Szele Tibor Szegedről gyakorolt átütő hatást a hazai algebrai kutatásokra, Bizám György izgalmas logikai problémákat tárgyalt meg diákoknak írt munkáiban, Varga Tamás megreformálta a matematika hazai oktatását. Kell még bizonyíték e generáció tehetségére? Harsányi János Nobel-díjas lett, q.e.d.

EMLÉKEIM NAGY ELEMÉRRŐL

Gazda István

Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest

Nagy Elemért, azaz Elemér bácsit, kissrác korom óta ismertem. 1948-ban születtem, s talán 4 éves korom óta emlékszem rá és családjára, fiára, nevelt lányára, unokájára. Nagyon sok időt töltött nálunk, s mi is náluk.

Hogy miért? Mert édesapámmal, *id. Gazda István*-nal együtt bridzversenyzők, bélyeggyűjtők és szabadalmi szakértők voltak. És mindegyiket nagyon komolyan művelték. Fiatal koruk óta barátok voltak, s ez Nagy Elemér élete végéig fennmaradt. (Édesapám néhány évvel élte túl őt.)

Gazda István (Budapest, 1948) tudománytörténész, a történelemtudomány kandidátusa, a Magyar Tudománytörténeti Intézet igazgatója. Nagyszámú tudománytörténeti munkát rendezett sajtó alá a *Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára* sorozat főszerkesztőjeként. Legismertebb fizikátörténeti kötete: *Einstein és a magyarok. Szakírók, bölcselek, publicisták a relativitáselmélet büvöletében 1905–1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest (2004) 734 old.

Elemér bácsi, vagyis a professzor úr, egy budai, nem saját tulajdonú villaépület első emeleti szintjén élt feleségével, fiával és örökbefogadott lányával együtt. (Mellesleg: felesége rokonságban állt *Gerster Bélával*, a korinthoszi csatorna építését irányító magyar mérnökcsapat neves vezetőjével.) Nagyon szelvény körülmények között éltek, s nem volt túl jó állapotban az épület sem. Nem akart erre költeni, holott a fűtésrendszer felújításra szorult volna, így inkább cserépkályhával fűtöttek. A földszinten lakó családoknál is voltak srácok, úgyhogy mindnyájan örültünk annak, hogy volt egy udvari rész, ahol focizni lehetett.

Szabadalmi ügyek

Édesapám a Tungstramban a szabadalmi osztályt vezette, vegyész mérnök volt (a Nobel-díjas *Oláb György* osztálytársa a piaristáknál és évfolyamtársa a Műegyetemen) és 1945 után az első hazai szakember, aki szabadalmi ügyvivői vizsgát tett. Nagyon sok mérnök sza-

A Népszabadság 1964. június 13-i számából.

badalmának útját egyengette, a kártyapartnerek bejelentésein túlmenően például *Winter Ernő* szabadalmait. Nagy Elemér is komoly értője volt a találmányi, újítási kérvények megszövegezésének, sokszor azért járt nálunk, hogy egy-egy szabadalmi-újítási beadvánnyal bíbelődjenek. Édesapám egyébként 17 „izzós” szabadalmat nyújtott be, társfelalálókka együtt.

Nagy Elemérnek számos elnyert szabadalma volt. Íme néhány példa:

Villamos üvegolvasztó kemence, 1943 (*Bródy Imrével* és *Szigeti Györggyel*); Villamos üvegolvasztó kemence és a kemencéhez való elektróda, 1944 (*Bródy Imrével* és *Szigeti Györggyel*); Villamos üvegolvasztó kemence, 1944 (*Szigeti Györggyel*); Üzemeljárás villamos üvegolvasztó kemencéhez és hozzávaló kemence, 1944 (*Szigeti Györggyel*); Hordozóra felvitt fluoreszkáló réteg világítási célokra és eljárás annak előállítására, 1952 (*Bodó Zalán*nal, *Szabó Jánossal* és *Szigeti Györggyel*); Üveg, 1952 (*Szabó Jánossal*); ZnS típusú anyagok sugárzás hatására fellépő minőségromlásának megakadályozása, 1953 (*Kárpáti Évával*, *Szabó Jánossal* és *Szigeti Györggyel*); Homogén fluoreszkáló anyag, 1954 (*Mende Lászlóval*, *Kardos Ferenc*cel és *id. Gazda István*nal); Elektrolumineszcens fényforrás és eljárás annak előállítására, 1955 (*Szabó Jánossal*); Fényforrás és eljárás annak előállítására, 1956 (*Bauer Györggyel*); Katódsugárcső, 1956 (*Szabó Jánossal*); Eljárás és berendezés vezető anyagú testek minősítésére termofeszültség mérésével, 1973 (*Fogarassy Bálint*tal és *Szentpáli Bélával*); Eljárás és beren-

dezés rétegvastagság mérésére, 1975 (*Szentpáli Bélával*); Eljárás és berendezés anyagok termikus analízisére, 1977 (*Németh Károly*val, *Bartha László*val és *Lénárt Csabával*) stb.

Bridzs

Ami a bridszjátékot és a -versenyeket illeti, többnyire a lakásunkban tartották az edzéseket, ami azt jelentette, hogy erőteljes viták kíséretében megfelelő licit-szisztémát dolgoztak ki, ezt sokat finomították, legélték (indigó segítségével sokszorosítva), és a hozzájuk tartozó tagok mindnyájan kaptak ebből egy-egy példányt. Ez közel 20 gépelt oldal lehetett, ami nem kevés. A csapat összetétele bővült az évek során, de arra emlékszem, hogy *Szigeti György*, *Bodó Zalán*, *Nagy Elemér* és idősebb *Gazda István*, tehát az izzósok edzettek együtt, később mások is részt vettek a versengésben.

1957-től kezdve a *Horváth Mihály* téren laktunk, szemben a *Fazekas Gimnázium*mal, egy másfél szobás kedves, kertre néző lakásban. A versenyre való felkészülés nálunk általában este 6 órakor kezdődött és éjjel kettőig tartott, de szerencsére jó alvó voltam, így a licitálással kapcsolatos harcos megbeszéléseknek csak a foszlányai jutottak el a fülemig.

Édesanyám festőművész volt (*Bernáth Aurél* tanítványa volt a főiskolán), ő az edzések alatt többnyire festett, mégpedig faliképeket selyemre. Ezek nagyon szépek voltak, egy hibájuk volt csupán: a festéket kizárólag denaturált szesszel lehetett hígítani, így annak illatát a mai napig is – lényegében már 30 méteres távolságból – felismerem.

Máskor a versenyzők *Nagy Elemér*nél találkoztak, *Szigeti György*ék ugyanúgy kertes házban laktak, mint *Bodó Zalán*ék. Tehát, ha jó idő volt, akkor nem szorultak be a mi másfél szobás lakásunkba, hanem inkább kerti körülmények között folyt a felkészülés, itt voltak a nagy kártyacsaták.

Nagy Elemér – aki egyébként tarokkban is erős volt – alelnöke volt a *Budapesti Bridzs Egyesület*nek, s büszke volt, hogy az egyik bridszlicitjét még a „szakirodalom” is közölte. Az egyesület lapja mindig beszámolt a friss eseményekről, 1967. március 7-én például ezt írták: „A versenyen *Nagy Elemér* professor, a *Budapesti Bridzs Egyesület* alelnöke angol nyelvű beszédében üdvözölte külföldi sportbarátainkat, kifejezte azt a reményt, hogy a soron következő *Duna Kupa* találkozón, valamint a siófoki nemzetközi és immár hagyományos csapat- és párosversenyen, ismét számos külföldi sportbarát tisztel meg bennünket részvételével.”

Ő maga így nyilatkozott az *Esti Hírlap*nak 1970. június 5-én: „Ha futnék, úsznék vagy hegyet másznék, csak a lábam és karjaim kapcsolódnának ki. Az embernek azonban azokat a szerveit kell pihentetnie, amelyeket legjobban igénybe vesz munka közben. Ezért választottam ezt a játékot. Sajnos, legmagasabb fokozatig – munkám, elfoglaltságom miatt – nem foglal-

kozhatom vele. De így is sikerélményt ad nekem, és erre a fizikusnak is szüksége van. A »hosszú lejáratú« sikerélmények, a kutatások végső eredményei csak évek múlva jelentkeznek. A bridzsbeliek nyolc-tíz percenként...».

A bridzspartnerek a köznapi életben is összetartottak. Nagy Elemér mintegy belesodródott az '56-os eseményekbe (1956-ban került az ELTE-re) és félő volt, hogy emiatt kellemtelenségei lesznek, de Szigeti György el tudott járni annak érdekében, hogy ez utóbbi ne következzen be.

Bélyeggyűjtés

Ami a bélyeggyűjtést illeti, Elemér bácsi elsősorban az egykoron gyarmati országok postabélyegeivel foglalkozott, ez bizony nagy történelmi tudást is igényelt, hiszen pontosan kellett tudni, hogy melyik országtól meddig volt gyarmat, mely ország volt a gyarmattartó, hogyan változtak az uralkodók, milyen csaták folytak a gyarmati időszak alatt, s hogy mely ország felülnyomott postabélyegeit használták az egyes helyeken bérmentesítésre. Előfordult az is, hogy a leveleket és a postai levelezőlapokat cenzúrázzák, s ezt a posta külön bélyegzővel jelezte. És ez mind külön kutatási ágat jelentett a postabélyegeket és futott leveleket gyűjtők számára. Néha nem volt bélyeg a küldeményen, azt helyettesítették portóbélyeggel. Elemér bácsi valóban nagyon jól ismerte a történelmet, fantasztikus tudással bírt például a második világháború történetéről, tehát érdemes volt figyelni arra, ha a társaságban valakinek erről a korszakról magyarázott.

Édesapámmal fiatal koruk óta együtt látogatták a bélyegszövetségi összejöveteleket, cserenapokat, kis kiállításokat. Sokszor elmentek aukciókra is, s jól ismerték a bélyegkereskedőket. Szóval ők afféle tudatos gyűjtők és tudatos cserélők voltak, akik folyamatosan képezték magukat. Valóban komoly szakemberek váltak belőlük, amit az is igazol, hogy édesapámat később a bélyeg-világkiállítások zsűrijébe hívták meg – úgy mond rendes tagnak – és hosszú éveken át ő volt az, aki Közép-Európát egyedülként képviselte ebben a nemzetközi zsűriben. A Gondolat Kiadó által 1988-ban kiadott *Bélyeglexikon* egyik prominens szerzője is lett, s ennek több szócikkét Nagy Elemér lektori jóváhagyásával készítették el. Úgy emlékszem, hogy Nagy Elemérnek köszönhető, hogy *Jánossy Lajos* éveken át a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetsége elnöke volt.

Szótár, fordítás, hobbi

Van még egy terület, amely Nagy Elemért és édesapámat összekapcsolta, ez pedig az angol szakszövegek fordításának a kérdésköre. Nagy Elemér az angol nyelv legspeciálisabb rétegeinek is nagy tudója volt. Több alkalommal is előfordult, hogy egyikük vállalta egy nagyobb anyag lefordítását, másikuk pedig lektó-

ralta. Így például édesapám írt egy könyvet egy holland kiadó felkérésére a szellemi tulajdonról – ez a könyv lényegében a mai napig érvényes és forgalomban van – és ezt az angol szöveget azután Nagy Elemér lektorálta. Akkoriban közös felkérést kaptak, hogy a *Futász Dezső* főszerkesztésében készülő *Angol–Magyar Üzleti Nagyszótár* szakszavai egy részének elkészítését vállalják el. Elkészítették, de nagy munka volt. (Első kiadása 1994-ben jelent meg, s most a 6. kiadásnál tartanak.)

Nagy Elemér kérésre társfordítóként működött közre az oxfordiak által kiadott *Science and technology* című ismeretterjesztő munka magyar kiadásának elkészítésében 1995-ben.

Nyugdíjas korában sokat foglalkozott valószínűségi számítási kérdésekkel is, s ennek keretében összeállított egy kéziratot a Szerencsejáték Rt. számára, amelynek középpontjában a KENŐ-val kapcsolatos nyerési lehetőségek kiszámítása állt. Sajnos, ez a kézirat még nem jelent meg, de úgy vélem, még nincs minden veszve...

Tudománytörténet

Nagy Elemér nyugdíjas korában szívesen foglalkozott tudománytörténettel. Kérésre például lektorálta a Jedlik Ányos Társaság *Verebély László* által írt angol nyelvű Jedlik-tanulmányának új kiadását. Véleménye szerint Jedlik egyik legfontosabb találmánya osztógépe volt, amelyről sajnos kevés leírás maradt fenn a feltaláló tollából. Végül egy hozzám köthető adat: Nagy Elemér egy alkalommal meghívott az ELFT-be egy *Bródy Imrere* emlékező ülészakra, hogy ássak ki és mondjak el néhány olyan adatot Bródy Imréről, amely kevésbé ismert. A legérdekesebb adat, amit sikerült kiásnom talán az, hogy Bródy Imre és az író *Bródy Sándor* rokonok voltak. Imre több nyarat is töltött Sándoréknál vidéken, Sándor ugyanis a nagybátyja volt (erről a rokonságról egyetlen publikációban sem olvastam), s ennek köszönhető, hogy Imre az 1927-es, *Benedek Marcell* főszerkesztésében készült kiváló *Irodalmi Lexikon* egyik munkatársa lett.

Halála

Magam jóba voltam Elemér bácsi egyetlen fiával, *Lászlóval* is, aki Magyarország legnagyobb autókölcsönző cégét, a Budget magyar leányvállalatát vezette – Elemér is segített neki a nemzetközi szerződések megszövegezésében –, de László, akik kollégái igencsak szerettek és tiszteltek, fiatal korában rákbeteg lett, prosztatarákos. Édesapja mindennap meglátogatta őt a MÁV Kórházban, mindent megpróbáltak, de sajnos nem sikerült őt meggyógyítani. Ez nagyon súlyos traumát okozott Elemér számára. Akkor már felesége sem élt, és nem nagyon távol fia halála időpontjától Ő maga is megbetegedett. Tüdőrákos lett (komoly dohányos volt), és ez okozta a halálát.